

SANAT MÜZELERİNDE SAĞIR VE İŞİTME ENGELLİ BİREYLERE DÖNÜK SOSYAL ERİŞİM PROGRAMLARI “AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ”

Social Access Programs for Deaf and Hearing-Impaired Individuals in Art Museums “Example of the United States of America”

Cihan Şule KÜLÜK*

Abstract

Museums, whose one of the most crucial tasks is to educate all members of the society, are responsible for opening their exhibitions to the public and providing constant participation of viewers from different societies to these events. Depending on this idea, the administrators of the museums develop their services considering the disabled individuals. Based on “Equivalence Policy for the Disabled People”, contemporary museums design the museum technologies and exhibition designs in such a way that disabled museum visitors use them more effortlessly. In developed countries, many studies of social services, which provide people from different backgrounds the opportunity to interact with museums and arts, are executed. It is aimed to make the society, including the employees in the art museums, to be aware of the needs of the deaf and hearing-impaired community, provide this community to get acquainted with the art museum and to develop a long-term relationship with it. As part of the collaborations with the organizations of the deaf and hearing-impaired societies and museums, considering the needs and expectations of the disabled individuals, many studies giving priority to providing equal access to art museums are conducted. In this context, providing museum staff who knows sign language in order to communicate with the hearing-impaired visitors, web content of the museum, portable sound systems for increasing hearing ability, panels of sign

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Dr. Öğrt. Üyesi. csule82@hotmail.com

language, devices transferring the sound to writing in the environment, special sign language sessions, thematic studies and supportive programs; museums present all these services free of charge for the disabled people and their companions. These museums, which prepare special supportive programs for the deaf and hearing-impaired people to make them talk and share ideas about arts, are thought to become models for Turkish art museums. These efforts, which give priority to the philosophy “Art for Everyone”, will break down one of the most crucial barriers between these individuals and museums with turning over a new leaf in the art and cultural lives of the deaf and hearing-impaired society. The aim of this study, which is designed as a review study, is to examine all the services for the deaf and hearing-impaired individuals applied in the art museums in the USA with descriptive analysis method and to light the way for the studies in Turkey in this area.

Keywords: Art Museums, Deaf and Hearing Impaired Individuals, Equal Access, Social Access Programs.

Öz

Görevlerinden biri; toplumun tüm üyelerini eğitmek olan müzeler, sergilerini halkın erişimine açmakla ve farklı topluluklara mensup izleyicilerin bu etkinliklerine sürekli katılımını sağlamakla yükümlüdür. Bu düşünceye bağlı olarak, müze yöneticileri engelli bireyleri de göz önünde bulundurarak hizmetlerini engellilere yönelik olarak geliştirmektedir. Çağdaş müzeler “Engellilere Eşitlik Politikası”ndan hareketle engelli müze izleyicilerini de gözeterek, müzenin fiziksel olanaklarını, müze teknolojilerini ve sergi tasarımlarını bu kişilerin kullanımını kolaylaştıracak biçimde tasarlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde toplumun her kesiminden insanın müze ve sanat ile etkileşimini sağlayan farklı sosyal hizmet çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Sanat müzelerinde çalışanlar da dâhil olmak üzere toplumun, sağır ve işitme engelli topluluğunun ihtiyaçlarının farkında olmaları, bu topluluğun sanat müzesiyle tanışması ve müze ile uzun süreli bir ilişki kurması hedeflenmektedir. Sağır ve işitme engelli toplum örgütleri ve müzelerle geliştirilen işbirlikleri kapsamında engelli bireylerin ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda sanat müzelerine eşit erişim sağlamayı önceleyen pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu kapsamda müzeler, İşitme engelli ziyaretçiler ile iletişim kurabilmek için işaret dili bilen müze personeli, müze web içerikleri, işitme becerisini artırıcı taşınabilir ses sistemi, konuşmaları "alt yazı" şeklinde yansıtan düzenekler, işaret dili panoları, işaret dilinde özel oturumlar, tematik çalışmalar ve destek programlarını kullanmaktadır. Bu hizmetlerin tamamı engellilere ve refakatçilerine ücretsiz olarak sunulmaktadır. Sağır ve işitme engelli

bireylerin sanat konusunda konuşabilecekleri ve düşüncelerini paylaşacakları özel destek programları hazırlayan bu müzelerin Türkiye’deki sanat müzelerine de etkinlikleriyle örnek olacağı düşünülmektedir. “Herkes için sanat” felsefesini önceleyen bu çabalar, sağır ve işitme engelli topluluğun sanat ve kültür yaşantısında yeni bir sayfa açacak, böylece bu bireylerle müzeler arasındaki önemli engellerden birini yıkacaktır. Bir derleme çalışması olarak desenlenen bu çalışmanın amacı, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki sanat müzelerinde uygulanmakta olan sağır ve işitme engelli bireylere yönelik hizmetlerin tümünü betimsel analiz yöntemi ile incelemek ve buradan hareketle Türkiye’de bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Müzeleri, Sağır ve İşitme Engelli Bireyler, Eşit Erişim, Sosyal Erişim Programları

GİRİŞ

Uluslararası Müzeler Komitesi’ne göre müze; toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insan ve yaşadığı çevrenin somut ve somut olmayan mirasını inceleyen, eğitim ve keyif amacıyla toplayan, koruyan, araştıran, bilgiyi paylaşan ve sunan, kar düşüncesinden bağımsız, sürekliliği olan bir kurumdur (International Council of Museums, 2007). Resim, heykel, fotoğraf vb. gibi sanat eserlerinin korunduğu ve sergilendiği önemli koleksiyonlara sahip sanat müzelerinin büyük kitlelere erişebilme yetkinlikleri, toplumun görsel dünyalarını zenginleştirme, estetik duyarlık kazandırma gibi konularda belirleyici olmaktadır. Uçar’a göre (2014), bireylerin müze ziyaretleri, öznel yetileri ve becerilerini keşfetmesi anlamına gelir. Bu yaklaşımla müzeleri gezmek yalnızca kültürel anlamda teşhir edilen değerlerin aktarımı ya da korunması değil, ama aynı zamanda öğrenmenin bire bir deneyimlendiği bir okul gibi algılanmalıdır. Bireylerin müze içerisindeki tutumları, müzelerde kurulan kültürlerarası zengin diyaloglar, sanat yapıtları aracılığıyla bireysel ve içsel çıkılan yolculuklar, kişiliğin oluşumunda katkıda bulunan eşsiz bir tecrübe ve zaman dilimi, hayat boyunca sahip olunacak görgü ve davranış biçimiyle de müzeler en etkili öğrenme seçeneğini sunarlar.

Wright (1989), “sanat müzelerinde ziyaretçi deneyimlerinin kalitesi” adlı makalesinde, “tipik ziyaretçi” diye bir kavramın tanımlanamayacağını ifade etmiştir. Bütün ziyaretçilerin aynı algı düzeyinde olmadığını, müzenin, farklı hızlarda, farklı bilgiler öğrenmek ve deneyimlemek isteyen bireylere bu bağlamda toplumun tamamına hitap etmek zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Wright'a göre; sanat müzelerinin, çeşitli grupları temsil eden izleyicilere hitap etmesi gerekmektedir ve bu anlayış dünyadaki sanat müzelerinde giderek daha

fazla yaygınlaşmaktadır. Örneğin sanat müzeleri, aileler, okul grupları, öğretmenler, genç profesyoneller, yetişkinler, yaşlılar, çeşitli topluluklar vb. dâhil olmak üzere çeşitli müze ziyaretçileri için özel olarak hazırlanmış programlar ve eğitim olanakları sunmaktadır. Ancak, müzelerin sağır bireyler de dâhil olmak üzere farklı öğrenme yeteneklerine sahip insanlar için eğitim programlarını geliştirmeye yönelik enerji ve kaynaklarını daha fazla ortaya koymaya başlaması gerekmektedir.

Jumma (2009)'a göre; sanat müzeleri, çeşitli izleyiciler için özel programlar sağladığı için, sağır bir kişinin de programlara başkaları ile aynı erişim hakkına sahip olması gereklidir. Sonuç olarak, sanat müzeleri ve diğer eğitim kurumları, sağır toplum üyelerini sosyal öğrenme girişimlerine dâhil etmek için sürekli çaba göstermelidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde müzelerin kamuya ve halkın erişim haklarına karşı sorumluluğu çeşitli yasalarla belirlenmiştir. 1973 Rehabilitasyon Yasası ve 1990'lı Engelli Amerikalılar Yasası uyarınca, müzeler özellikle müzeye, koleksiyonlarına ve sergi veya programdaki bilgilere erişim sağlamak üzere tasarlanmış erişilebilirlik programları aracılığıyla yardım sağlayarak sağır ve işitme engelli ziyaretçilerine hizmet etmekle yükümlüdür. Erişilebilirlik hükümleri kapsamında sağlanan işaret dili destekli turlar ve altyazılı sesli bilgi gibi hizmetlerle, sağır insanların müzeleri deneyimlemelerine ve bundan keyif almalarına yardımcı olunmaktadır (Jumma, 2009).

Walters (2009), gelişmiş ülkelerde, engelli müze izleyicilerinin müzelere erişim haklarını koruyan çalışmaların, İngiltere Engellilik Ayrımcılık Yasası'nın (DDA) (1995) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) (1990) gibi yasalarla güvence altına alındığını vurgulamaktadır. Hem İngiltere hem de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bu mevzuatın artık sağır ve engelli kişilerin müzelere ve galerilere erişebilmesi ve ihtiyaçlarının birçok alanda tam olarak ele alınması gerektiği anlamına geldiğini ifade eden Walters, fiziksel ve duyuşsal erişimin ele alınması gerektiğini ve mümkünse mevcut engelleri azaltmak veya kaldırmak için düzenlemeler yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Tanya Mohn "The New York Times"da 2013 yılında yer alan "engelli sanatseverlere sıcak karşılama" başlıklı makalesinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sanat müzelerinde engellilere yönelik sosyal erişim programlarının Amerika'daki artan engelli popülasyonu göz önünde bulundurularak, yasaların gerektirdiği eşit erişimi dikkate alarak tasarlandıkları ve sürekli geliştirildiklerini ifade etmektedir. Mohn (2013), sanat müzelerindeki engellilere verilen müze hizmetlerinin, 1900'lerin başlarına uzandığını ve günümüzde teknolojik gelişmelerin de katkısıyla son derece etkili, sürdürülebilir ve farklı engelli gruplarını kapsayan uygulamalar

olduğunu vurgulamaktadır.

Erişim ve topluluk programlarını denetleyen Rebecca McGinnis, “Metropolitan Sanat Müzesindeki engelli insanlar için yapılan erişilebilirlik hizmetlerinin uzun bir geçmişi olduğunu ifade ederken, 1908 gibi erken bir tarihte, müzenin mobilite sorunları olan insanlar için “tekerlekli sandalye” sağladığı ve 1913 yılında görme engelli çocuklara müze hizmeti sağlandığını ifade etmiştir (Mohn, 2013).

Çok çeşitli yeni teknolojilerin olduğunu ve müzelerinden bundan oldukça fazla yararlandığını dile getiren Mohn (2013), Guggenheim Sanat Müzesi’nin de mobil uygulamalı videolar için genişletilmiş metin içeren altyazılı içerikler, sözlü açıklama turları ve ekrandaki her şeyin dokunmatik ve sesli açıklamasını kullanarak tam gezinme sağlayan gelişmiş ekran okuyucu teknolojisi ile işitme engelli insanlara müze erişim olanağı sağlandığını ifade etmektedir.

Benzer şekilde, Boston’daki Güzel Sanatlar Müzesi’nin mobil multimedya rehberine evrensel bir yaklaşım getirdiğini ifade eden Mohn (2013), müzenin erişilebilirlik müdürü Hannah Goodwin’in, görme engelli veya işitme engelli bir kişinin bir arkadaşı ya da refakatçisi ile müzeyi ziyaret ettiğinde de “aynı cihazları kullanabildiklerini ve aynı içeriğe erişim sağlayabildiklerini belirtmiştir. Manhattan’da, Whitney Sanat Müzesinin kısa süre önce Amerikan İşaret Dili destekli video tur blogları sunduğunu dile getiren Mohn, İngilizce olarak alt yazılı metinler ile hazırlanan bu video blogların, işitme bozukluğu olmayan kişiler arasında bile popüler hale geldiğini belirtmiştir.

Jumma (2009) sanat müzelerinin, işaret dili destekli programlar sağlayarak, sağır toplum üyeleri ile sağlanan sosyal etkileşim yoluyla bir ilişki geliştirmesinin çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Jumma, sağır ve işitme engelliler için geliştirilen sanat müzesi programlarındaki boşlukların belirlenmesi ve sağır yetişkinlerle odak grup çalışmaları yapılması ile müzelerin sağır topluluğundaki insanlar için kaliteli programlar sunabileceğini ifade etmektedir.

Walters (2009), işitme engelli ve engellilerin müzeye erişimi konusunda; refakatçiler için giriş ücreti talep etme gibi maddi engeller veya metin panellerine aşırı vurgu gibi entelektüel engellerin de müze deneyiminin kalitesini etkileyebildiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, halka açık programların sunulduğu yerlerde, işaret dili tercümelerinin kullanılmadığını ve müzelerin web sitelerinin, bir müzeyi ziyaret etmek için pek çok sağır ve engelli için gerekli olan önemli bilgileri içermediğini dile getirmektedir.

Graham (2013), ise engellilerin müzeye erişimi konusunda, özellikle müze personeline de önemli sorumluluklar düştüğünü vurgularken, müzeye erişimin en iyi şekilde

sağlanabilmesinin, müze personeli, müze gönüllüleri ve güvenlik görevlilerinin aktif olarak bu hizmetlere katılmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizmektedir. Graham, Müze görevlilerinin, deneyimleriyle müzeye erişim hakkında bilgi sahibi olmalarının önemini belirtmektedir. Bu doğrultuda müze görevlilerinin ziyaretçilerle gerçekleştirdikleri etkileşimler sayesinde müzelere erişimi kolaylaştırması gerektiğini ifade etmektedir.

Türkiye’de ise, genelde engelli müze ziyaretçilerine, özelde sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerine dönük müze hizmetleri değerlendirildiğinde, müzelerden ücretsiz olarak yararlanmalarını sağlayan çalışmaların dışında, gelişmiş ülkelere kıyasla çok fazla çalışmanın olmadığı görülmektedir.

Erbay’ın (2017), Türkiye’de engellilerin müzelere erişimi konunu ele aldığı “müzeler ve engelli ziyaretçilere yönelik eğitim projeleri” adlı makalesinde özellikle görme engellilere yönelik müze çalışmaları gerçekleştirildiğini ifade ederken duyma engellilere yönelik projelerin sınırlı sayıda olduğunu vurgulamaktadır. Erbay ayrıca, müzelerin çeşitli şirketlerle engellilere yönelik ortak projelerde yer alsalar da finansal kaynakların kısıtlı olması nedeni ile mekansal tasarımlarda yeterli önlemler alınmadığını ifade etmektedir.

Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze ve örenyerlerinin ziyaret usul ve esasları ile müze ve örenyerlerinin ziyaretine olanak sağlayan bilet ve bilet benzeri araçlara ilişkin düzenlemeleri içeren 09/11/2018 tarih ve 415 sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile belirlenen yönergede; Engelliler (TC vatandaşı ve yabancı) ile bir refakatçisi, (Görünür bir engel ve/veya belge ibrazı ile) müze ve örenyerlerine kimlik/sözleşme göstermek suretiyle ücretsiz girebilecekleri açıkça belirtilmektedir (Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü, 2018).

Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi gibi devlet destekli yürütülen sanat müzelerinde işitme engellilere dönük projelerin, işaret dili bilen müze rehberlerinin ya da müze de teknoloji destekli özel donanımların varlığından söz edilemiyor. Sanat müzeleri dışında bazı devlet müzelerinde sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerine dönük yapılmış çalışmalar gerçekleşmiş olsa da bu çalışmaların sürdürülebilirliğinin olmadığı da görülmektedir. Bir yıl gibi kısa süreli hedeflerle başlayan projelerin daha sonraki yıllarda devam etmedikleri görülmektedir.

Örneğin; Engelli vatandaşların yardıma ihtiyaç duymadan turizm faaliyetlerine katılmasını, sosyal ve kültürel açıdan gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan ‘Erişilebilir Müze’ projesi, 11 Kasım 2015 tarihinde Bursa’da Bursa Göç Tarihi Müzesi’nde düzenlenen toplantıyla kamuoyuna tanıtıldı. Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Valiliği işbirliğiyle, Bursa Engelliler Federasyonu tarafından koordine edilen projede toplumun her bireyine eşit hizmet verebilmenin ve engelli bireylerin sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerde herhangi bir şeye ihtiyaç

duymadan yer alabilmesinin önemine dikkat çekildi. ‘Erişebilir Müze Projesi’nin, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’nın hibe programı kapsamında 39 bin 322 TL hibe ile yürütüleceği açıklandı. Ekim 2015 ile Haziran 2016 tarihleri arasında yapılacak proje kapsamında müzelerde çalışan 25 personele işaret dili eğitimi verilerek ve engellilere yönelik tanıtım filmleri ile broşürlerin hazırlanacağı bildirildi. İşitme ve görme engelli okullarda eğitim alan 240 öğrenciyle müze gezilerinin düzenleneceği ifade edilirken “Projeyle Bursa’da yaşayan ve Bursa’ya gelen görme, işitme ve konuşma engelli bireylerin müze ziyaretlerinden daha fazla verim almasının hedeflendiği belirtilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015). Bu projenin hedeflerine ulaştığı belirtilse de sadece bir yıl uygulandığı ancak sürekliliğinin sağlanmadığı görülmektedir. Çünkü bu proje devletin ayırdığı hibe programı kapsamında uygulanmış devlet desteği sona erdiğinde de belirlenen süre kapsamında sonlandırılmıştır.

Türkiye’de özel kuruluşlar tarafından desteklenen sanat müzelerinde ise; devlet destekli sanat müzelerine oranla sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerine dönük fazla çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de multimedya turlar ilk kez 2006 yılında İstanbul Modern’de "Venedik-İstanbul" sergisi ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu çok işlevli rehberlik sistemi, ziyaretçilere işitsel tur, sergi görselleri ve belgeseller sunarken, görme ve işitme engelli ziyaretçilere yönelik olarak da yapıtlar hakkında bilgi paylaşımı sağlamıştır. 2015 yılında İstanbul Modern’de “Erişiyorsam Varım! İstanbul” projesi kapsamında “Engelli Bireyler İçin Kültür ve Sanat Hayatına Erişim” konulu bir panel düzenlenmiştir (İstanbul Modern, 2006). Bu proje İstanbul Modern’in müzenin engelli bireyler konusundaki farkındalığını gösterirken sanat müzelerinin herkese eşit erişim sağlayabilmesi konusunda da diğer sanat müzelerine örnek bir açılım sunmuştur.

İstanbul Modern’de ayrıca işitme engellilere dönük atölye çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Mimar Sinan İşitme Engelliler Ortaokulu öğrencileri 15 Aralık 2017 tarihinde, İstanbul Modern’de resim ve müze atölyelerine katılarak bir sanat müzesi deneyimi yaşamışlardır. Öğrenciler önce hazır resimler üzerinde düşünerek bir hikâyeye planlayıp hikâyelerden yola çıkarak resim üzerinde parça-bütün ilişkisine dönük değişiklikler yaparak sonrasında ise müzeyi gezerek resim ve fotoğraf arasındaki ayırım hakkında çalışmalar yapmışlardır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017).

Ayrıca İstanbul Modern’in 2015-2018 yılları arasında ziyaretçiyle buluşan "Sanatçı ve Zamanı" isimli koleksiyon sergisini 3D tur ile tüm sanatseverlerin keşfedebilmesi sağlanmıştır. 109 sanatçının 193 çalışmasına yer veren, sanatçının zamanı ile toplumun, kültürün, doğanın ve evrenin zamanı arasında kurulan bağa dair bir düşünce alanı öneren sergiye sanal ortamda müzenin web sayfasındaki linkten ulaşılabilir (İstanbul Modern, 2018). Müzenin sağladığı

bu tip olanaklar müzeye erişimi kolaylaştırırken işitme engellilere de işaret dili tercümanına gerek duymadan müzedeki eserlere ve eserlere ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşma olanağı sunması açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’de işitme engelli müze ziyaretçilerine dönük sosyal hizmet olanakları sunan sanat müzelerinden biri de İstanbul’da etkinliğini sürdüren bir sanat müzesi olan Pera Müzesidir. Pera Müzesi’nin güncel öğrenme programları kapsamında “Pera Engelsiz” programıyla dönemsel olarak gerçekleştirilen, bedensel, zihinsel ve işitme engellilerle birlikte doğaçlama dans atölyelerinde katılımcılara keyifli bir müze deneyimi sağlanmaktadır. Bu dans atölyeleri kapsamında katılımcıların iletişim, problem çözme ve motor kabiliyetlerini geliştirerek, güven duygularını pekiştirmeleri amaçlanmaktadır (Pera Müzesi, 2017b). Ayrıca uygulamalı atölye çalışmaları ve rehberli tur hizmetleri de sunulmaktadır. Pera Müzesi, “Sağır/Kahve/Sohbet” etkinliği kapsamında katılımcılara, “Kahve Molası: Kütahya Çini ve Seramiklerinde Kahvenin Serüveni” sergisini sağır rehber eşliğinde işaret diliyle gezme olanağı sunmaktadır. Ardından müzenin atölyesinde, Dem Derneği’nin Sağır İlişkileri Koordinatörü Cem Barutçu moderatörlüğünde, sağır toplumu ilgilendiren konular hakkında fikir alışverişini gerçekleştirilmektedir (Pera Müzesi, 2018a, 2018b). Müze ayrıca sağırlara ve işitme engellilere “işaret diliyle rehberli tur” olanağı da sağlamaktadır. Tur esnasında 10’ar kişiden oluşan gruplara ise yalnızca sergiler anlatılmaktadır. Etkinlikler ücretsiz olarak sunulurken en fazla 10 kişilik gruplar ile yürütülen etkinlikler için rezervasyon gerekmektedir. Tur kapsamında ziyaretçiler, Suna ve İnan Kıracı Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu’ndan derlenen ve 18. ve 19. yüzyılın elçi ve ressamlarına odaklanan “Kesişen Dünyalar: Elçiler ve Ressamlar”; Kütahya seramikleri üzerinden kahvenin macerasına odaklanan “Kahve Molası: Kütahya Çini ve Seramikleri” ile 4000 yıllık ticaret ve bilim tarihine ışık tutan “Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri” koleksiyon sergilerini bu interaktif çalışma eşliğinde gezebilmektedir (Pera Müzesi, 2017a).

Bu çalışmada, araştırmacının YÖK doktora araştırma bursu kapsamında 2011 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin New York kentindeki sanat müzelerinde katılmış olduğu seminerler kapsamında gerçekleştirilen “sağır ve işitme engelli bireylere dönük sosyal erişim programlarına” değinilmektedir. Araştırma kapsamında, Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum), Solomon R. Guggenheim Müzesi (Solomon R. Guggenheim Museum), Modern Sanat Müzesi (The Museum of Modern Art), Whitney Amerikan Sanatı Müzesi (Whitney Museum of American Art) gibi dünyaca tanınmış sanat müzelerindeki “sağır ve işitme engelli bireylere dönük sosyal erişim programları” betimlenmektedir. Türkiye’de alan yazınındaki ve sanat müzelerinde sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerine yönelik uygulamalardaki eksiklikler göz önünde bulundurulduğunda bu araştırmanın, Türkiye’deki

sanat müzeleri için örnek teşkil edileceği ve alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum) (MET)

Dünyanın en büyük ve en önemli müzelerinden biri olarak kabul edilen Metropolitan Sanat Müzesi Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde bulunmaktadır. 1872'de kapılarını ziyaretçilere açtığı ilk günden bu yana iki milyondan fazla eser içeren koleksiyonuyla şehrin en çok ziyaretçi çeken sanat merkezlerinden biri olmayı sürdürmektedir. Müze, çocuklar, gençler ve yetişkinleri için farklı öğrenme deneyimleri sağlamaya dönük kararlı politikasıyla programlarını her yaştan engelli insanın yeteneklerine ve ilgi alanlarına hitap edecek şekilde uyarlamaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi, koleksiyonunu, binalarını, programlarını ve hizmetlerini tüm izleyiciler için erişilebilir kılmayı taahhüt etmektedir. Müzede “müze turu” ve “sanat performansı” da dâhil olmak üzere müze izleyicilerinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre rehberler eşliğinde müzeyi keşfetme olanağı sunulmaktadır (Metropolitan Museum, 2019b).

Uzman müze eğitimcileri bu deneyimlere öncülük etmekte ve müze ziyaretçilerinin sanat eserlerinden en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamaktadır. Müzenin galerilerinde, orijinal sanat eserlerini keşfederek ve tartışarak sanat konuşmaları gerçekleştirilirken, sanat atölyelerinde de farklı atölye uygulamaları ile sanatı deneyimleme olanağı sunulmaktadır.

Müzede, turlar ve eğitim programları için yardımcı dinleme cihazları (kulaklık ve taşıma aparatları) bulunmakta ve bu cihazlar, danışma masasından ücretsiz olarak temin edilebilmektedir. Önceden bildirimde bulunmak suretiyle, herhangi bir rehberli program için “işaret dili tercümanı” talep edilebilmektedir. Müze, rehberli turlar ve atölye çalışmalarını kapsayan 90 dakikalık programlar için bir grubun en az altı, en fazla elli kişiden oluşması gerektiğini belirtirken “rehberli ziyaretler” için kişi başına 5 dolar talep etmektedir. Ancak sınırlı kaynaklara sahip kuruluşlar için indirimli ya da ücretsiz hizmetler sunulmaktadır. Bu programlar kapsamında “Size gelelim!” sloganıyla engellilik veya tıbbi koşullar nedeniyle müzeyi ziyaret edemeyen gruplara, müze eğitimcileri eşliğinde Metropolitan Sanat Müzesi koleksiyonuyla ilgili tartışma oturumları ve sanat eserini anlamaya dönük deneyimler sunulmaktadır (Metropolitan Museum, 2019a).

2015 yılında Engelli Amerikalılar Yasası'nın (ADA) imzalanmasının 25. yıldönümü ile birlikte, Metropolitan Sanat Müzesi, temmuz ayı boyunca engelli müze ziyaretçileri için çeşitli etkinlikler sunmuştur. Bu programın öne çıkan etkinlikleri arasında; aile katımlı sanat etkinlikleri, film gösterimleri, rehberli galeri turları ve sanat etkinliği içeren atölye çalışmaları, “sanat ve engellilik arasındaki kesişimler, sanatta engellilik ile imgelemin sosyal yapıları arasındaki karmaşık ilişkinin araştırılması ve engelliliğin sanat pratiğine etkisi” gibi konuları

kapsayan galeri konuşmaları yer almıştır. Düzenli olarak programlanan bu etkinlikler, müzenin engelli kişileri dâhil etme taahhüdünü vurgulamaktadır. Yirmi beşinci yıldönümü etkinlikleri kapsamında sunulan tüm programlar ücretsiz olarak ve tüm ziyaretçilere açık bir biçimde sunulmuştur. Metropolitan Sanat Müzesi, onlarca yıldır müze erişilebilirliği alanında lider bir rol oynamıştır ve bu alandaki yeniliklerin ön saflarında yer almaktadır. Bu öncelikler, engellileri sanatla uğraşmaya teşvik ederken, aynı zamanda sanatsal ve sosyal girişimi teşvik eden kapsayıcı bir ortam yaratmıştır. Müze deneyimini, engelli ziyaretçiler için daha erişilebilir ve kapsayıcı kılan bu programlar, müzenin misyonunun bir parçasıdır. Müzenin yapmış olduğu bu çalışmalarla engelliler için erişilebilir kültürel deneyimler konusunda daha fazla farkındalık yaratılacağı umulmaktadır (Metropolitan Museum, 2015).

Metropolitan Sanat Müzesi, yıl boyunca engelli ziyaretçiler için çok çeşitli programlar sunmakla birlikte, müzede her yıl 5 ila 100 yaş arasındaki 7.000'e yakın kişi, yaklaşık olarak 400 erişim programına katılmaktadır. Katılımcılar New York'tan gelen ziyaretçilerin yanı sıra ülke ve dünyadan gelen turistleri de içermektedir. Müzede sağır ve işitme engelli katılımcılar için sağır eğitimciler tarafından, düzenli olarak Amerikan İşaret Dili ile gerçekleştirilen galerilerde gerçekleşen sanat konuşmaları ve sanat atölyeleri düzenlenmektedir (şekil 1). İşaret dili tercümanları, önceden bildirilmiş herhangi bir program için de talep edilebilmektedir. Müzede ayrıca büyük baskı etiketler, tekerlekli sandalyeler ve yardımcı dinleme cihazları gibi pek çok olanak, engelli müze izleyicilerinin hizmetine sunulmaktadır (şekil 2). Müzenin sağladığı Amerikan İşaret Dili tercüme hizmetleri, tercümanların mevcudiyetine bağlı olarak, diğer müze etkinlikleri ve rehberli grup turları için ücretsizdir. Yalnızca Amerikan İşaret Dili 'deki programlar için sesli çeviri talep edilebilmektedir. Ayrıca küratörlerin, konservatörlerin, eğitimcilerin ve davetli uzmanların önderliğindeki görüşmeler yoluyla galerilerdeki sanat eserleriyle doğrudan etkileşim sağlanırken, görüşmelerde koleksiyonun belirli yönleri veya belirli sergiler üzerinde durulmaktadır. FM yardımcı dinleme cihazı destekli galeri konuşmaları, konferanslar ve sempozyumlar düzenli olarak yapılmaktadır. Müzenin danışma masalarından, sınırlı sayıda FM yardımcı dinleme cihazı diğer programlar için de temin edilebilmektedir. Grace Rainey Rogers Oditoryumu ve Ruth ve Harold D. Uris Eğitim Merkezi kızılötesi ses geliştirme sistemleri (kulaklık ve takma aparatları) ile donatılmıştır ve ücretsiz olarak işitme engelli müze izleyicilerinin hizmetine sunulmuştur. Eğitim programları arasında sergi gezileri, galeri konuşmaları ve genel ziyaretçiler için film gösterimleri yer almaktadır (Metropolitan Museum, 2015).

Şekil 1. Metropolitan Sanat Müzesi galeri turları

Kaynak: Cihan Şule Külük arşivinden, 2011.

Şekil 2.Yardımcı dinleme cihazları

Kaynak: Cihan Şule Külük arşivinden,2011.

Solomon R. Guggenheim Müzesi (Solomon R. Guggenheim Museum)

Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde bulunan Solomon R. Guggenheim'in modern sanat yapıtlarından oluşan koleksiyonunun sergilendiği müze, 1959 yılında açılmıştır. Geleneksel müze mimarlığından bütünüyle farklı bir anlayışla Frank Lloyd Wright tarafından tasarlanan ve akılda kalıcı mimarisiyle dikkat çeken bu müze, şehrin en çok ziyaretçi çeken sanat merkezlerinden biri olmayı sürdürmektedir. 1937'de kurulan Solomon R. Guggenheim Vakfı, sergiler, eğitim programları, araştırma girişimleri ve yayınlar aracılığıyla sanatın, özellikle modern ve çağdaş dönemlerin anlaşılmasını ve takdir edilmesini teşvik etmeye kendini adanmıştır (Guggenheim Museum, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri 26 Temmuz 2015 tarihinde, engelli insanlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırma taahhüdünde bulunan, Amerikan Engelliler Yasası'nın 25. yılını kutlamıştır. Bu "eşit erişim" ruhu içinde Guggenheim, tüm insanlar için sanat deneyimini geliştirmek için programlar, turlar ve araçlar geliştirmiştir. Guggenheim Müzesinin sosyal hizmet programları kapsamında sanatı herkese erişilebilir kılmak adına; engelli toplulukların çeşitliliklerine göre farklı örgütlerle ve temsilciliklerle işbirlikleri yaparak, engelli insanların da müzeden yararlanabilmesine olanak tanıyan projelere öncülük etmektedir (şekil 3) (Guggenheim Museum, 2015b).

Şekil 3.Solomon R. Guggenheim Müzesi galeri turları

Kaynak:<https://www.guggenheim.org/news/guggenheim-programs-make-art-accessible-to-all>

5 Ağustos 2015 tarihinde, Guggenheim Müzesi, dünyanın her yerinden ulaşımın mümkün olduğu, benzersiz bir keşif deneyimi sunan “Guggenheim iPad” uygulamasını yayınladığını duyurmuştur (şekil 4). Müze koleksiyonlarını, sergilerini ve yayın arşivini vurgulayan zengin bir içerik dizisini kapsayan ve ücretsiz olarak sunulan bu uygulama ile 1930'lara kadar tarihlenen 100'den fazla basılmamış dergiye erişim imkânı sunulmuştur. Uygulama, slayt gösterileri, sesli yorumlar, makaleler, sanatçılar ve küratörlerle yapılan video röportajları gibi multimedya içerikleri ile daha derin etkileşime girmeyi teşvik etmektedir. Uygulama ayrıca eserler, müze binası, koleksiyon, sergiler, yayınlar ve videolar gibi kategorilere göre yapılandırılmasından dolayı kolay gezinme özelliğine de sahiptir. Kullanıcılar, müzenin tarihini ve Frank Lloyd Wright tarafından tasarlanan binasını keşfederken; güncel ve geçmiş sergilerden gelen içerikle etkileşimde bulunarak; müzenin koleksiyonundan 1.600'den fazla sanat eseri hakkında bilgi edinme olanağı bulmaktadır. Guggenheim uygulamasının en önemli özelliği, engelli kullanıcılar için erişilebilir olacak şekilde tasarlanmış olmasıdır. Amerikan İşaret Dili'nde (ASL) sunulan Thannhauser Koleksiyonunda eserleri tanıtan video tabanlı bir kılavuzun yanı sıra, uygulama, işitme engelli veya işitme güçlüğü çeken kullanıcılar için deşifre (sesli ortamın yazıya dönüştürülmüş içerikleri) ve video altyazıları da içermektedir. Bu uygulama “seslendirme” olanağı sunarken görme engelli veya az gören kullanıcılar için “metin büyütme” seçenekleri de sunmaktadır. Guggenheim uygulaması “Solomon R. Guggenheim Müzesi” ve “Acoustiguide Interactive” tarafından geliştirilmiştir. Kültürel kurumlara erişimi arttırmak adına en son teknolojinin yardımıyla dijital katılımı ziyaretçi deneyimlerini geliştirmek için küresel bir taahhütü olan

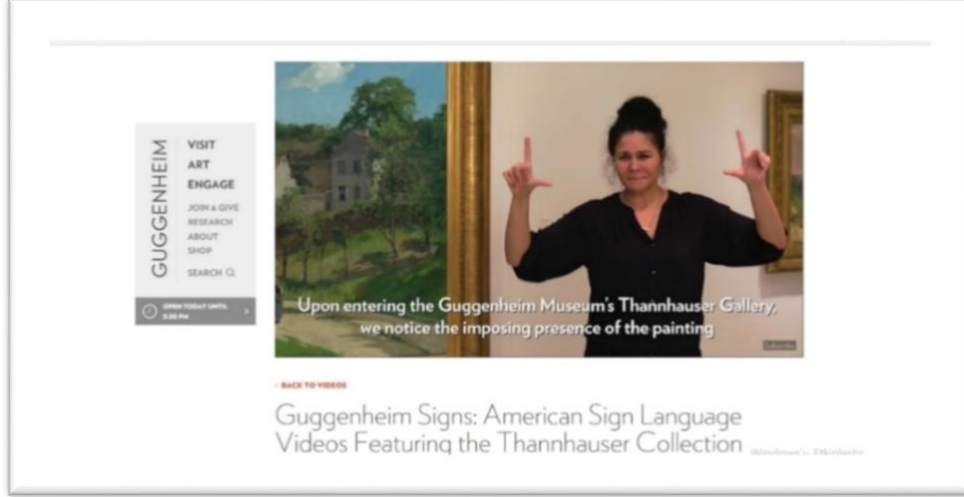
Bloomberg tarafından desteklenmiştir (Guggenheim Museum, 2015a). 2015 yılında hayata geçirilen bu uygulama günümüzde de geliştirilerek kullanılmaya devam edilmektedir.

Şekil 4. “Guggenheim iPad” uygulamasını

Kaynak: <https://www.guggenheim.org/press-release/guggenheim-museum-releases-free-new-app-for-ipad>

Günümüzde de müzenin, sanatı erişilebilir kılmak için tasarlanan tüm bu girişimleri ücretsiz olarak sunulmaktadır. Sanat eserlerinin görsel deneyimini iletmek için sergi küratörleri tarafından Amerikan İşaret Dili tercümesinin yapıldığı çağdaş sanat turları düzenlenmektedir. Guggenheim Müzesi’nde, işaretler serisinde beş video yayınlanarak; Gauguin, Manet ve Van Gogh gibi sanatçıların eserlerini kapsayan Thannhauser koleksiyonundan eserler; Amerikan İşaret Dili’ndeki açıklamalı altyazılı içerikleri ile sağır ve işitme engelli insanlar için geliştirilmiştir (şekil 5). Guggenheim Müzesi’nin sağır ve işitme engellilere yönelik bu uygulaması, sözel açıklama kılavuzları ve açıklamalı alt yazılı ve işaret dili içeren videolar dâhil olmak üzere erişilebilirlik özelliklerini bir araya getirmektedir. Sesleri, yazıya-metne dönüştüren uygulamalar ve yazı tipi büyütme de uygulamada mevcuttur (Guggenheim Museum, 2019)

Şekil 5.Guggenheim Thannhauser Koleksiyonunu anlatan “Amerikan İşaret Dili Video” uygulaması

Kaynak:<https://www.guggenheim.org/video/guggenheim-signs-american-sign-language-videos-featuring-the-thannhauser-collection>

Modern Sanat Müzesi (Museum Of Modern Art) (MOMA)

Modern sanatlar alanında özelleşmiş sergi içeriğiyle dünyanın en tanınmış ve en önemli müzelerinden biri olan bu müze, 1929 tarihinden bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde etkinliğini sürdürmektedir. Modern Sanat Müzesi, kuruluşundan itibaren tüm ziyaretçilerin modern sanat koleksiyonunu deneyimlemelerini sağlamaya kararlı politikasıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Müze, toplumun tamamına ulaşmayı hedefleyen “herkese erişim” anlayışıyla zihinsel veya gelişimsel engelli bireylere çeşitli içeriklerde ücretsiz programlar sunmaktadır. Zihinsel veya gelişimsel engelli bireyler için sunulan uygulamalı müze oturumları, alanında uzman müze eğitimcileri tarafından yürütülmektedir. Görme engelli kişiler için, “açıklayıcı sesli rehberler”, “sanat üzerine düşüncelerin tartışıldığı dersler” ve “dokunmalı turlar” sunulmaktadır. Alzheimer’lı veya demanslı bireyler için de özel eğitilmiş uzman müze eğitimcileriyle dersler verilmekte, ayrıca gerçekleştirilecek ziyaretler veya organizasyonlar için faydalı bilgilerle dolu web sitesi içerikleri sunulmaktadır. Sağır ve işitme engelli bireyler için, işaret dili ile sanat konuşmaları içeren özel müze oturumları sunulmaktadır (şekil 6) (Museum of Modern Art, 2019c).

Şekil 6.Modern Sanat Müzesi galeri turları

Kaynak:Photo: Zachary Handler/ <https://www.moma.org/visit/accessibility/hearing>

Müzenin toplumun tamamına ulaşmayı hedefleyen çalışmaları kuruluşundan bu yana devam etse de sistemli bir şekilde yürütülebilir bir düzeye ulaşmasında, 1980 yılında başlatılan ve takip eden yıllarda tekrarlanan bir projenin önemli bir rolü vardır. Bu projede, sağır ve işitme engelli müze izleyicilerinin, müzeden en iyi şekilde yararlanmalarını sağlayacak olanakları geliştirmek için pek çok kurumun işbirliğini de kapsayan çalışmalar yapılmıştır.

New York Şehri'nde müzelerde devam eden programların, sağır ve işitme engellilere uygun hale getirilebilmesi, 1980 yılının ocak ayında 10 müzenin katıldığı bir proje ile başlatılmıştır. Modern Sanat Müzesi Eğitim Bölümü tarafından geliştirilen ve Ulusal Yardım Fonu tarafından verilen bir bağışla finanse edilen program ile “sanat, proje, galeri görüşmeleri, müze turları, gösteriler, kurslar ve konferansların” sertifikalı tercümanlar tarafından işaret dili tercümeleri ile sunulması kararlaştırılmıştır. Sertifikalı işaret dili tercümanları Modern Sanat Müzesi tarafından sağlanırken, altyazılı sessiz ve yabancı filmler de programa dâhil edilmiştir. Projeye katılan kurumlar arasında Amerika Doğa Tarihi Müzesi (American Museum of Natural History), Amerikan İlişkileri Merkezi (Center for Inter-American Relations), Japonya Topluluğu (Japan Society), New York Botanik Bahçesi (New York Botanical Garden), New York Bilim Salonu (New York Hall of Science), New York Zooloji Topluluğu (New York Zoological Society), Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum of Art), Modern Sanat Müzesi (Museum of Modern Art), Güney Caddesi Liman Müzesi (South Street Seaport Museum) ve Harlem Stüdyo Müzesi (Studio Museum of Harlem) bulunmaktadır. 14 Ocak 1980'de müze temsilcilerinin, sertifikalı işaret dili ve sağır topluluğuna hizmet veren kuruluşların temsilcilerinden oluşan katılımcıları bir araya getiren bu toplantıya, Modern Sanat Müzesi ev sahipliği yapmıştır. Proje kapsamına kısa bir girişten sonra, program hakkında bir

slayt sunumu yapılarak, müze personeli için, işitme engellilerin ve özel ihtiyaçlarının araştırıldığı bir eğitim atölyesi ilk kez düzenlenmiştir. Programın, Temmuz ayında da devam etmesine karar verilerek, bu programın nihaî amacının; devam eden müze programlarının sağır ve işitme engelli müze izleyicileri için daha erişilebilir olmasının sağlanması olduğu ifade edilmiştir. Projenin tamamlanmasının ardından, beklenen başarılarının doğrudan bir sonucu olarak, New York şehri müzelerinde genişletilmiş devam eden bir programın başlatılması, müzelerin ve programlarının tüm ziyaretçiler için daha ilginç ve eğlenceli hale getirilmesi hedeflenmiştir (Museum of Modern Art, 1980).

Modern Sanat Müzesi Eğitim Departmanı tarafından başlatılan bu projesinin başarısı, sağır ve işitme engelli müze ziyaretçileri için 1 Kasım 1980’de başlayacak yeni ve genişletilmiş bir programın yolunu açmıştır. New York müzeleri, mevcut müze turlarını, atölye çalışmalarını, film serilerini ve konferansları, sağır topluluğunun üyelerine erişilebilir kılmak için onların ihtiyaçları doğrultusunda uyarlamıştır. Projede altyazılı sessiz ve yabancı filmler vurgulanmış, konuşma ve kurslarda sertifikalı işaret dili tercümanları bulunmuştur. Proje bir önceki yıl 10 müze ile başlamış, yeni projeye ise 5 müzenin daha dâhil olmasıyla toplam sayı 15 müzeye ulaşmıştır. Bu noktadan sonra, sağır ve işitme engelli müze izleyicileri için gerçekleştirilen çalışmalar hızla yayılmaya başlamıştır (Museum of Modern Art, 1981).

Günümüzde ise, sağır ve işitme engelli bireyler için, galerilerde işaret dili ile desteklenen sanat konuşmaları gerçekleştirilmektedir. Modern Sanat Müzesi’nin tüm salonları T-coil döngü ve ses tanımlamasına sahiptir. T-coil; Taşınabilir İndüksiyon Döngü Cihazı; işitme engellilerin kamusal alanlarda engelsiz iletişimlerini kolaylaştıran yardımcı işitme sistemidir. Konuşmacı ile T-coil’e sahip işitme cihazı kullanıcılarının kolay iletişim kurmalarını sağlayan taşınabilir bu cihazlar, bir indüksiyon döngü hoparlörü, dâhili bir mikrofon ve harici bir ahize içermektedir. İşitme engelli müze izleyicileri için etkili bir müze deneyimi sağlayan bu cihazlar, müzenin danışma masalarından ücretsiz olarak temin edilebilmektedir. Ayrıca müzede tüm genel galeri programları için yardımcı dinleme cihazları sağlanmaktadır. Müzenin diğer genel programlarında, Amerikan İşaret Dili hizmetinden yararlanabilmek için 2 hafta öncesinden bildirimde bulunulması gerekmekte böylece müze daha planlı bir şekilde etkinliklerini düzenleyebilmektedir (Museum of Modern Art, 2019c).

Uzman müze eğitimcileri, müzelerin galerilerinde ve dersliklerinde gerçekleştirilen etkileşimli bir program ile temaları, sanatçıları ve sergileri müze izleyicilerinin deneyimine sunmaktadır. Katılımcılar, galerilerdeki çeşitli sanat eserlerini keşfederek ve atölyelerde sanat eserleri yaratarak, her ay farklı bir temaya odaklanmaktadır. Sağır yetişkinler için iki ayda bir yapılan özel programlar, şarap ve peynir resepsiyonu ile başlamakta ve ardından, Modern Sanat

Müzesi'nin özel sergilerinden birine odaklanan, işaret diliyle gerçekleştirilen bir müze oturumuyla devam etmektedir (şekil 7). Müzedeki bu programlara katılım ücretsiz olmakla birlikte, alan kısıtlılığı nedeniyle ön kayıt gerekmektedir. Tüm halka açık programlar için indüksiyon döngüsü veya kızılötesi ses yükseltme sistemleri mevcuttur. Herhangi bir ortak program için işaret dili tercümanı ya da bilgi kartları istendiğinde, daha iyi bir hizmet alabilmek adına en az iki hafta önceden müzeye bildirilmesi gerekmektedir. Tüm Galeri Oturumları için FM yardımcı dinleme cihazları (kulaklık ve taşıma aparatları) mevcuttur. Ayrıca engelli insanların müzede geçirecekleri zamanı en verimli şekilde geçirebilmeleri için müze çalışanlarına ve müze eğitimcilerine “engelli eşitliği” eğitimi verilmektedir. Böylece sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerinin müzeye girdikleri andan itibaren kendilerini güvende ve rahat hissetmeleri mümkün olmaktadır (Museum of Modern Art, 2019a).

Şekil 7.Modern Sanat Müzesi galeri turları

Kaynak:Photo: Zachary Handler/ <https://www.moma.org/visit/accessibility/hearing>

Henri Matisse, Gauguin, Picasso, Christopher Williams, Yoko Ono, Marcel Broodthaers, Edgar Degas, Francisco de Goya, Joan Miró, Kai Althoff, Max Ernst, Louise Bourgeois, Adrian Piper, Bodys Isek Kingele, Constantin Brancusi, Marcel Broodthaers, Kai Althoff, Francis Picabia, Charles White, Joe Jones, Exhibition, Christopher Williams, Walid Raad, Francis Picabia, gibi sanatçıları ve eserlerini konu alan zengin içerikli rehberli müze turları ve müze oturumları ile sağır ve işitme engelli bireylere müze deneyimi sunulmaktadır (Museum of Modern Art, 2019a).

Modern Sanatlar Müzesinde sağır ve işitme engelli çocukların ve ailelerinin ortak katılımını sağlayan çeşitli programlar da mevcuttur. Tüm Aile Programları için FM yardımcı dinleme cihazları (kulaklık ve taşıma aparatları) bulunmaktadır. Herhangi bir çocuk aile etkinliği için işaret dili tercümanları talep edildiğinde, en az iki hafta önceden müzeye bildirilmesi gerekmektedir. Modern ve çağdaş sanata ilişkin, dört farklı program vardır:

“Modern Sesler, Modern Çocuklar, Görsel Tanımlar ve Özel Sergiler” (şekil 8). Tüm ses programlarının yazıya dönüştürülmüş dokümanları istek üzerine temin edilebilmektedir. Müzenin bütün salonları kızılötesi ses geliştirme sistemleriyle donatılmıştır, kulaklık ve taşıma aparatları ücretsiz olarak temin edilebilmektedir. Celeste Bartos Tiyatrosu ve Edward John Noble Eğitim Merkezi'ndeki sınıflardan biri, doğrudan T-Coils ile işitme cihazlarına ileten indüksiyon halkalarıyla donatılmıştır. Ayrıca, yabancı dilde filmler İngilizce altyazı içermektedir (Museum of Modern Art, 2019b).

Şekil 8.Modern Sanat Müzesi galeri turları

Kaynak:Photo: Jason Brownrigg/ <https://www.moma.org/visit/accessibility/hearing>

Whitney Amerikan Sanatı Müzesi (Whitney Museum of American Art)

1931’de 600’e yakın eserle açılan müze, günümüzde 3.400’den fazla Amerikalı sanatçının 20. ve 21. yüzyılda ürettiği 23.000’den fazla eserden oluşan koleksiyonuyla modern Amerikan sanatına yön vermektedir (Whitney Museum of American Art, 2019a). New York’ta bulunan ve kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Whitney Amerikan Sanatı Müzesi’nde, toplum temelli kuruluşlar ve engelli grupları için ücretsiz veya düşük maliyetli rehberli grup turları düzenlenmektedir. Kapsayıcı ve erişilebilir programlar, sanat deneyimleri sağlamak amacıyla her grubun belirli ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde özelleştirilmiştir. İsteğe bağlı uygulamalı sanat atölyeleri, çok uyaranlı ve çoklu ortam galeri deneyimleri, sözlü açıklama içeren müze turları, dokunma odaklı müze turları, Amerikan İşaret Dili ile yürütülen müze turları(şekil 9), İngilizce öğrenenlere yönelik müze turları gibi erişilebilir müze hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetlerin yanında yardımcı dinleme cihazları, manuel tekerlekli sandalyeler ve galeri tabureleri gibi ek destek ekipmanları da sağlanmaktadır (Whitney Museum of American Art, 2019b).

Şekil 9.Whitney Amerikan Sanatı Müzesi galeri turları

Kaynak:Photo: Pete Deevakul /<https://whitney.org/Education/EducationBlog>

Whitney Amerikan Sanatı Müzesi, ziyaretçilerin Amerikan İşaret Dili desteğiyle Whitney' in dünyaca ünlü modern ve çağdaş Amerikan sanat koleksiyonunu deneyimlemelerini sağlamaktadır. Her ayın ilk cumartesi öğleden sonra gerçekleştirilen bu turlar, Laurie M. Tisch Eğitim Merkezi'ndeki ücretsiz şarap ve peynir resepsiyonu ile başlatılmaktadır(şekil 10). Talep üzerine bu turlarda sesli çeviri hizmeti de sağlanabilmektedir. Etkinliğe katılacak grupların en fazla en fazla 25 kişi olması ve 2 hafta öncesinden kayıt yaptırılması gerekmektedir. Sağır ve işitme engelliler alanında uzman bir eğitimci Amerikan İşaret Dili desteğiyle galeri turlarına;liderlik etmektedir(Whitney Museum of American Art, 2010a).

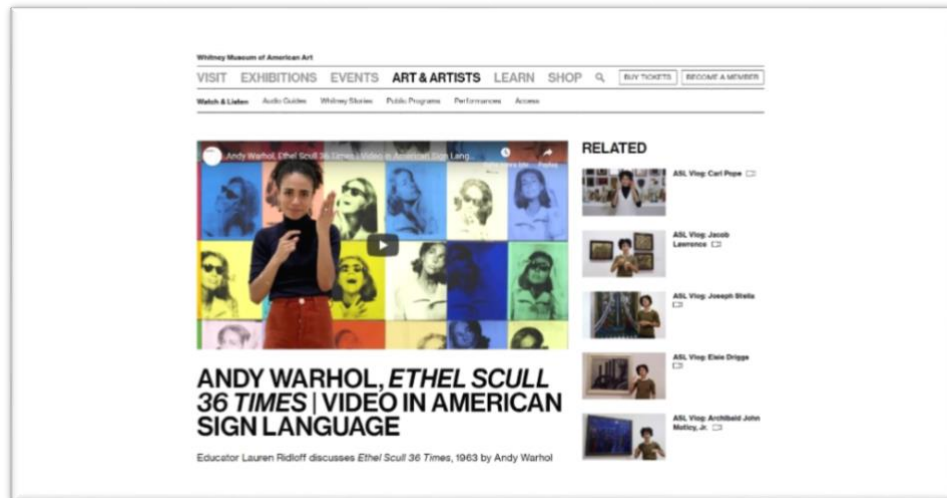
Şekil 10.Whitney Amerikan Sanatı Müzesi resepsiyonu

Kaynak:Photo: Pete Deevakul /<https://whitney.org/Education/EducationBlog>

Müzenin sağır ve işitme engelli müze izleyicileri için sunmuş olduğu en önemli hizmetlerden bir de “Whitney Video Blogları”dır. Bu Video Bloglar, Amerikan İşaret Dili ile iletişim kuran sağır müze izleyicilerine yönelik hazırlanmış çağdaş sanat ya da sergilerdeki

konulara odaklanan orijinal kısa videolardır(şekil 11). Bu videolar; fotoğraf, mimari, heykel, resim, çizim, ses ve performans gibi farklı disiplinlerde çeşitli sanat eserlerini kapsayan özel sergiler, sanatçılar ile röportajlar ve müzenin daimî koleksiyonundan farklı parçalar hakkında bilgiler içermektedir. Her bir Video Blog, yönetmen/editör, sağır olan Whitney eğitimcileri, görüntü yönetmeni ile çalışan ve işiten yorumlayıcı medya ve müze eğitim uzmanlarından oluşan entegre bir ekip tarafından üretilmektedir. Bu Video Blogların amacı, sağır ve işitme engellitopluma yönelik kültürel fırsatları arttırmak ve güncel sanat terimlerinin Amerikan İşaret Dili sözlüğünü genişletmek için bir iletişim laboratuvarı oluşturmaktır. Bu videoların, diğer kurumlara, birden fazla izleyicinin öğrenme ihtiyaçlarını karşılayan orijinal yorumlayıcı içerik oluşturma ve kültürel alana getirdikleri benzersiz bakış açılarını vurgulayarak ortak bir yaratıcı süreçte engelli ziyaretçileri dâhil etme konusunda bir model olarak hizmet edebilmesi hedeflenmektedir (Whitney Museum of American Art, 2011b).

Bu özel ekip tarafından oluşturulan kısa filmi karakterize eden sanatın tarihsel gerçekleri, iç görüşü ve mizahının yüksek enerjili karışımı, bazen müzeler ile ilişkilendirilen didaktik tondan açıkça farklı bir biçimde ortaya konulmaktadır. Belki daha da etkileyici olan şeyin ise, onu oluşturan ekibin üyelerinin birbirleriyle iki farklı dilde iletişim kurmasının olduğu düşünülmektedir. Video Blog projesinin bir parçası olan bu 3 ila 4 dakikalık orijinal videoların farkı, Amerikan İşaret Dili'nde sağlanan iletişimden, sağır olan eğitimciler arasında sağlanan görüşmelerden, müziğin işitme engelliler okulu ile olan eğitim ortaklığını araştırmaya kadar uzanan konulara odaklanmış müze eğitimcilerine sahip olmasıdır. Ortaya konan bu çalışma ile öncelikle 20. ve 21 yüzyıl sanatını öğrenmek için sağır ve işitme engelli kitlelere yönelik olanakları arttırmak hedeflenmektedir (Whitney Museum of American Art, 2011b).

Şekil 11. Whitney Amerikan Sanatı Müzesi Video Blog Projesi
Kaynak: <https://whitney.org/WatchAndListen/Access>

Müze, 5 yıldan daha uzun bir süre önce, sağır olan müze eğitimcilerinin önderliğinde ücretsiz olarak sunulan Amerikan İşaret Dili destekli galeri turlarına başlamış ve program çok geçmeden oldukça popüler hale gelmiştir. Yapılan bu çalışmanın bu kadar popüler hale gelmesi, Amerikan İşaret Dili destekli bu projelere olan ihtiyacı göstermektedir. Whitney Video Blogları, ayrıca Amerikan İşaret Dili'nin çağdaş sanat terimleri sözlüğünün genişlemesini çevreleyen bir tartışmaya, müzenin katılmasını sağlamıştır. Amerikan İşaret Dili oldukça görsel bir dil olmasına rağmen, sanat malzemelerini, tekniklerini ve hareketlerini tanımlamak için standart bir sözlüğü yoktur. Örneğin, “modern” ve “çağdaş” kelimelerinin işaretleri Amerikan İşaret Dili'nde de aynıdır, bu nedenle eğitimci sık sık doğaçlama yapmalı, eksik terimleri harfi harfine elle hecelemelidir. Video Bloglar, hem sağır hem de işitme engelli personelinden oluşan bir Whitney ekibinin işbirliğine dayalı bir üretim süreci aracılığıyla sofistike sanat yorumunu, profesyonel sinematografıyı ve yaratıcı düzenlemeyi birleştirmektedir. Whitney Amerikan Sanatı Müzesi'nin Erişim ve Toplum Programları yöneticisi Danielle Linzer, “bu seriyi üretmek için gerçekten yeni bir şekilde çalışmayı öğrenmek zorunda kaldık” diyerek Video Bloglarını çok dilli bir işbirliği olarak nitelendirmektedir. Bu işbirliği; sanatçı Christine S. Kim; dansçı, oyuncu ve sanat eğitimcisi Lauren Ridloff; ve bir sanat eğitimcisi aynı zamanda stand-up komedyeni Andrew Fisher gibi hepsi sağır olan tüm yorumlayıcıların çabaları ile üretilen videoları ortaya koymaktadır. İşiten kameraman Pierce Jackson, Sağır video editörü Jeremy Lee Sanchez, çekimleri yöneterek görüntüleri düzenlemektedir. Tercümanlar, medya ve eğitim uzmanları da dâhil olmak üzere tüm personel ekibi, açıklayıcı altyazılar ile desteklenen filmleri daha geniş bir izleyici kitlesine ulaştırmak için birlikte çalışmaktadır. Bu çok yönlü bakış açısı ile sanatla ilgili fikirlerin açık ve eğlenceli tartışmalarla bir araya getirilmesini sağlayan videolar ile hem sağır hem de işiten kitlelere hitap etmesi sağlanmaktadır (Whitney Museum of American Art, 2011b).

Whitney'in Amerikan İşaret Dili Video Blog Projesi, “Uluslararası Jodi Erişilebilir Dijital Kültür Ödüllerinde Sürdürülebilir Büyüme İçin” isimli önemli bir ödüle layık görülmüştür. Her yıl, Jodi Mattes Trust, engelli insanlar için bilgiye, koleksiyonlara, öğrenmeye ve yaratıcılığa daha fazla erişim sağlamak için dijital teknolojiyi kullanan müze, galeri, kütüphane ve diğer kültürel miras kurumlarını kutlamak için dünyanın dört bir yanından aday projeleri incelemektedir. Ödül, 8 Aralık 2011 tarihinde Hollanda'nın Rotterdam kentindeki “Kültürel Miras için Dijital Stratejiler” Konferansında verilmiştir (Whitney Museum of American Art, 2011a).

Müzenin web sayfasında sağır ve işitme engelli müze izleyicileri için işaret diliyle hazırlanmış ve alt yazı ile desteklenmiş, sanat eserleri, sanatçılar ve sergileri anlatan çok sayıda video filmler mevcut. 2013'ten 2019 yılına kadar olan süreçte hazırlanmış bu 50 filmin içeriğini, Bienal sanatçılarıyla gerçekleştirilen röportajlar, sanat eğitimcileri ile performans deneyimleri, sanatçı ve eser üzerine gerçekleştirilen incelemeler ve tartışmalar oluşturmaktadır. Andy Warhol, Joseph Kosuth, Sol LeWitt, Mark Rothko, Nam June Paik, Cory Arcangel, Georgia O'Keeffe, Edward Hopper, Marsden Hartley, Carl Pope, Jacob Lawrence, Joseph Stella, Elsie Driggs, Archibald John Motley, Elsie Driggs, Archibald John Motley, Theaster Gates, Senga Nengudi, Jared French, Frank Stella, AA Bronson, James Castle, Dread Scott, Nancy Grossman, Richard Artschwager, Xavier Cha, Yayoi Kusama, Jasper Johns, Mabel Dwight, Paul Chan, Thomas Hart Benton, Charles LeDray, Glenn Ligon, Paul Thek, Elizabeth Streb, Trisha Brown gibi sanatçıları ve eserleri konu alan zengin içerikli videolarla sağır ve işitme engelli bireylere sanat ile ve müze ile iç içe olma fırsatı sunulmaktadır.

Müzenin, görme engelli ve işitme engelli müze izleyicilerine sunduğu başka bir hizmet ise; Ulusal Erişilebilir Medya Merkezi'ndeki paydaşları ile işbirliği içinde araştırdığı çalışmalardan biri olan WGBH uygulamasıdır. WGBH, televizyon, sinema salonları, web siteleri, müzeler ve hatta tema parklarını mümkün olan en geniş izleyici kitlesine teknolojik olarak erişilebilir hale getirmede öncü olmaktadır. Whitney Amerikan Sanatı Müzesi, WGBH ile iPhone'ların, Blackberry'lerin ve diğer el cihazlarının görme engelli, sağır ve işitme engelli ziyaretçilerine müzenin koleksiyonunu ve sergilerini erişme konusunda yardımcı olmak için birlikte çalışmıştır. Görme engelli bir ziyaretçi müzeyi ziyaret ettiğinde, teşhirdeki eserleri, duvar etiketlerini ve metinleri anlamak için sık sık başkalarına güvenmek zorundadır. Benzer şekilde, sağır ve işitme engelli bir müze ziyaretçisi, herhangi bir film ve video çalışmasına eşlik eden ses veya diyalog hakkında bir fikir edinmek için duvar etiketlerindeki transkripsiyonlara veya ses tanımlarına güvenir. Whitney ve WGBH, bu sorunları ele almak ve tüm ziyaretçilere daha bağımsız ve bilgilendirici bir müze ziyareti sunmanın en iyi yolunu belirlemek için birlikte çalışmaya karar vermiştir. Whitney Amerikan Sanatı Müzesi'nin koleksiyonundaki nesnelere çalışan WGBH, sergilere erişmek için kullanılabilir bir çözümü araştırmak için taşınabilir bir

kablosuz ağ ve yaygın olarak bulunan mobil telefonlar kullanmıştır (Whitney Museum of American Art, 2010b).

Şekil 12.Whitney Amerikan Sanatı Müzesi Video Blog Projesi

Kaynak:Photo:Donna

Danielewski/

<https://whitney.org/Education/EducationBlog/CaptionsInYourHand>

Başlangıç olarak, WGBH müzenin koleksiyonlarında üç nesne için sesli açıklamalar ve alt yazılar oluşturmuştur: Louise Bourgeois, Richard Diebenkorn, Vito Acconci'nin eserlerinin teşhirlerinde akıllı telefon gibi erişilebilir bir kablosuz el cihazının kullanılmasıyla, müzenin görme engelli bir ziyaretçisi için sesli bir açıklama yapabileceğini göstermiştir. Benzer şekilde, işitme engelli veya işitme güçlüğü olan bir kişinin de video çalışmalarının başlıklarına ve içeriklerine aynı uygulama ile erişebileceğini göstermiştir. Whitney Amerikan Sanatı Müzesi'nde yapılan son sunumda bir WGBH yetkilisi, sağır ve işitme engelli bir müze ziyaretçisinin müzedeki eserlere nasıl yaklaşabileceğini; bir web sayfasından bir bağlantı seçerek el cihazlarındaki başlıkları ve içerikleri nasıl görüntüleyebileceğini uygulamalı olarak göstermiş ve kamuoyuna tanıtmıştır (Whitney Museum of American Art, 2010b).

SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentindeki sanat müzelerinde, sağır ve işitme engelli müze ziyaretçileri için sivil toplum örgütleri, özel kuruluşlar ve devlet destekli pek çok projenin gerçekleştirildiği ve yıllardır bu çalışmaların sürdürüldüğü görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde etkinliğini sürdüren Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum), Solomon R. Guggenheim Müzesi (Solomon R. Guggenheim Museum), Modern Sanat Müzesi (The Museum of Modern Art) ve Whitney Amerikan Sanatı Müzesi (Whitney Museum of American Art) gibi dünyaca tanınmış sanat müzelerinde, sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerine müzeyi erişilebilir kılmak için yapılan çalışmaların 1900'lü

yılların başında, kuruluşlarından bu yana geliştirilerek sürdürdükleri; Türkiye’de ise bu alandaki çalışmaların 2000’li yılların başında yeni yeni uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye’de bu çalışmaları gerçekleştiren müzelerin ise özel kuruluşlarca desteklenen sanat müzeleri olduğu görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde engelli müze ziyaretçilerinin müzelere erişimi Amerika Birleşik Devletleri’nde Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) (1990) gibi yasalarla ile güvence altına alındığı ve bu kapsamda sanat müzelerinde pek çok farklı çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, sanat müzelerinde sağır ve işitme engelli müze ziyaretçilerinin işini kolaylaştıracak teknik, teknolojik ve psikolojik desteğin sağlandığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki bu sanat müzelerinde işitme destek cihazları, video blog uygulamaları, sanal tur uygulamaları, işaret dili panoları, yardımcı dinleme cihazları, işaret dili tercümanları, özel müze oturumları, toplantıları sağır ve işitme engelli örgütleri ile işbirlikleri müzeler tarafından sağlandığı görülmektedir. Elde edilen bu bulgular ışığında Türkiye’de bu alanda yapılabilecek çalışmalar kapsamında şu öneriler getirilebilir. Devletin, sosyal devlet ilkesi gereğince, sağır ve işitme engelli insanların da sanat müzelerinden eşit olarak yararlanabilmesi konusunda adımlar atması gerekmektedir. Devlet, sağır ve işitme engelli müze izleyicileri için “ücretsiz giriş” uygulamasından daha fazlasını yaparsa, sanat müzelerine eşit erişim konusunda daha büyük adımlar atılmış olacaktır. Sanat müzelerine eşit erişim konusunda özel kuruluşların bütçeleriyle kurumsal sosyal sorumluluk projeleri kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar ile önemli bir katkı sağlansa da bu sorumluluğun önemli bir kısmını devlet üstlenmelidir. Özel kuruluş destekli kısa süreli projeler yerine, devlet güvencesi ve sorumluluğunda gerçekleştirilen uzun soluklu kalıcı projelerin, sağır ve işitme engelli müze izleyicilerine daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sağır ve işitme engelli bireylerin, eğitimde yaşadıkları fırsat eşitsizliklerine çözüm getirmeyi hedefleyerek, sanat müzelerinde çeşitli işaret dili destekli eğitimler düzenlenmelidir. Sanat ve müze terimlerini kapsayan Türk İşaret Dili kılavuzları müzeler ile sağır ve işitme engellileri temsil eden kuruluşların işbirliğiyle hazırlanarak, standardizasyonu yapılmalı ve tüm sanat müzelerinde kullanılması sağlanmalıdır. Sanat müzelerinde danışma masalarındaki müze personeline, müze turlarına ya da sanat oturumlarına eşlik edecek müze eğitimcilerine, işaret dili eğitimleri verilebilir. Sanat müzelerinde işaret dilini bilmeyen personeller dikkate alındığında, müzede gerçekleştirilecek etkinliklere işaret dili tercümanları sağlanabilir. Bu bağlamda sağır ve işitme engelli örgütleri ve müze işbirliği kapsamında pek çok proje gerçekleştirilebilir. İşitme engelli bireylerin, günlük hayatlarında anlama ve ifade etme boyutunda kullandıkları iletişim yöntemlerindeki çeşitlilik dikkate alınmalı; iletişim

yöntemlerinin; işaretle anlama, dinleyerek anlama, hem işaretle hem dinleyerek anlama, dudak okuyarak anlama, yazarak anlama gibi farklılık gösterdiği gerçeği unutulmamalıdır. Bu nedenle sanat müzelerinde sağır ve işitme engelli müze ziyaretçileriyle gerçekleştirilecek çalışmalarda özel gruplar oluşturulmalı ve o grubun iletişim ihtiyaçları göz önünde bulundurularak müze hizmetleri sağlanmalıdır. Sanat müzelerinde işaret dili panolarıyla yönlendirmeler yapılarak sağır ve işitme engelli kişilerin müzeyi kendi başlarına da gezebilmeleri sağlanabilir. Sanat müzelerinde gerçekleştirilen, sanat tarihi ya da felsefe konuşmalarına ilişkin otumlarda, sesi yazıya dönüştüren cihazlar, sağır ve işitme engelli müze izleyicileri için temin edilebilir. Teknoloji destekli materyaller ve engel durumuna göre hazırlanan müze etkinlikleri, çeşitli yaş gruplarına uyumlu hale getirilerek sağır ve işitme engelli bireyler için daha ilgi çekici ve faydalı hale getirilebilir. Sanat müzelerinin web sayfalarında, eserlerin ayrıntılı açıklamalarını ve görsellerini içeren sanal tur uygulamaları da kullanılarak, sağır ve işitme engelli müze izleyicilerinin, dijital ortamda müzeye ve sanat eserlerine erişim olanağı sağlanabilir. Ayrıca, sanat müzelerin web sayfalarında sağır ve işitme engelli müze izleyicilerinin yararlanabileceği; eserleri, sanatçıları, sergileri anlatan alt yazı ve işaret dili destekli video içerikleri (Video Bloglar) da hazırlanabilir. Bu hizmetlerin yanında galeri turlarının ve galeri konuşmalarının daha rahat gerçekleştirilebilmesi için yardımcı dinleme cihazları, manuel tekerlekli sandalyeler ve galeri tabureleri gibi ek destek ekipmanları da müzeler tarafından sağlanabilir.

Bu düşüncelerin ekseninde sanat müzelerinin sunacağı “herkes için sanat” felsefesini önceleyen bir anlayışla sağır ve işitme engelli bireylerin sanat konusunda konuşabilecekleri ve düşüncelerini paylaşacakları özel destek programları ile sanat ve kültür yaşantısında yeni bir sayfa açarak bu bireyler ve müzeler arasındaki önemli engellerden biri ortadan kalkmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bursa Belediyesi. (2015). *Müzelerde engeller kalkıyor*. (Basın Bülteni). Erişim adresi: <https://www.bursa.bel.tr/muzelerde-engeller-kalkiyor/haber/20726/>
- Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü.(2018). *Müze ve öğrenyerlerine girişlerde uygulanacak usul ve esaslar hakkında yönerge* (09/11/2018 tarih ve 415 sayılı Yönetim Kurulu Kararı). Erişim adresi: <http://dosim.kulturturizm.gov.tr/muze-ve-oren-yerleri-giris-yonergesi>
- Erbay, N. Ö. (2017). Müzeler ve engelli ziyaretçilere yönelik eğitim projeleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(214), 345-358.
- Graham, H. (2013). Museums and how to know about access. *New Formations*, 79(79), 64-82.Erişim

adresi:<https://search.proquest.com/docview/1468416345/fulltextPDF/4AA9B4A76E044D05PQ/1?accountid=15310>

- Guggenheim Museum. (2015a). *Guggenheim Museum releases free new app for ipad* (Press releases). Erişim adresi: <https://www.guggenheim.org/press-release/guggenheim-museum-releases-free-new-app-for-ipad>
- Guggenheim Museum. (2015b). *Guggenheim programs make art accessible to all* (Press releases). Erişim adresi: <https://www.guggenheim.org/news/guggenheim-programs-make-art-accessible-to-all>
- Guggenheim Museum. (2019). *About us*. Erişim adresi: <https://www.guggenheim.org/about-us>
- Guggenheim Museum. (2019). *Accessibility*. Erişim adresi: <https://www.guggenheim.org/accessibility>
- International Council of Museums (2007). *Museum definition*. Erişim adresi: <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>
- İstanbul Modern. (2006). *Venedik – İstanbul* (Basın Bülteni). Erişim adresi: https://www.istanbulmodern.org/tr/basin/basin-bultenleri/venedik-istanbul_451.html
- İstanbul Modern. (2018). *Sanatçı ve zamanı sanal tur* (Sergiler). Erişim adresi: https://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/sanatci-ve-zamani-sanal-tur_2249.html
- Jumma, N. S. (2009). *Hearing through deaf eyes: a study of deaf culture and the accessibility needs of the deaf community in art museums* (Doctoral dissertation, School of the Art Institute of Chicago).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *İstanbul Modern'de resim ve müze atölye çalışması*. Erişim adresi: http://mimarsinanisitimengelliler.meb.k12.tr/icerikler/istanbul-modernde-resim-ve-muze-atolye-calismasi_4076794.html
- Metropolitan Museum. (2015). *Metropolitan Museum celebrates 25th anniversary of americans with disabilities act by hosting special events to honor creativity and accessibility* (Press Releases). Erişim adresi: <https://www.metmuseum.org/press/news/2015/ada-programming>
- Metropolitan Museum. (2019a). *For visitors who are deaf*. Erişim adresi: <https://www.metmuseum.org/events/programs/access/visitors-who-are-deaf>
- Metropolitan Museum. (2019b). *About the Met*. Erişim adresi: <https://www.metmuseum.org/about-the-met>

- Metropolitan Museum. (2019c). *For visitors with hearing loss*. Erişim adresi: <https://www.metmuseum.org/events/programs/access/visitors-with-hearing-loss>
- Mohn, T. (2013, 26 Oct.). Welcoming art lovers with disabilities. *The New York Times*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2013/10/27/arts/artsspecial/welcoming-art-lovers-with-disabilities.html>
- Museum of Modern Art. (2019a). *Individuals who are deaf or hard of hearing*. Erişim adresi: <https://www.moma.org/visit/accessibility/hearing>
- Museum of Modern Art. (2019b). *Access programs*. Erişim adresi: <https://www.moma.org/calendar/groups/39>
- Museum of Modern Art. (2019b). *Interpreting MoMA*. Erişim adresi: <https://www.moma.org/calendar/programs/32#top>
- Museum of Modern Art. (2019c). *Museum resources*. Erişim adresi: <https://www.moma.org/visit/accessibility/resources#art-discussion-video-training-resources>
- Museum of Modern Art. (1980). *Moma initiates program in 10 nyc museums for deaf and hearing impaired museum visitors* (No:4 Press Releases). Erişim adresi: https://www.moma.org/momaorg/shared/pdfs/docs/press_archives/5800/releases/MOMA_1980_0003_4.pdf
- Pera Müzesi. (2018a). *Pera engelsiz* (geçmiş öğrenme programları). Erişim adresi: <https://www.peramuzesi.org.tr/Egitim-Programi/Pera-Engelsiz/232>
- Pera Müzesi. (2018b). *Sağır.kahve.sohbet* (geçmiş öğrenme programları). Erişim adresi: <https://www.peramuzesi.org.tr/At%C3%B6lye/Sagir-Kahve-Sohbet/477>
- Pera Müzesi. (2017a). *İşaret diliyle rehberli tur* (geçmiş öğrenme programları). Erişim adresi: <https://www.peramuzesi.org.tr/At%C3%B6lye/Isaret-Diliyle-Rehberli-Tur/340>
- Pera Müzesi. (2017b). *Pera engelsiz* (geçmiş öğrenme programları). Erişim adresi: <https://www.peramuzesi.org.tr/Egitim-Programi/Pera-Engelsiz/189>
- Uçar, A. (2014). Sanat eğitiminde müzelerin eğitimsel rolleri ve işlevleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 107-117
- Walters, D. (2009). Approaches in museums towards disability in the United Kingdom and the United States. *Museum management and curatorship*, 24(1), 29-46. Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647770902731759?scroll=top&needAccess=true>
- Whitney Museum of American Art. (2010a). *Education blog Whitney signs has its final tour of the biennial*. Erişim adresi:

<https://whitney.org/Education/EducationBlog/WhitneySignsHasItsFinalTourOfBiennial>

Whitney Museum of American Art. (2010b). *Education blog captions in your hand*. Erişim adresi: <https://whitney.org/Education/EducationBlog/CaptionsInYourHand>

Whitney Museum of American Art. (2011a). *Education blog the vlog project wins 2011 International Jodi Commendation*. Erişim adresi: <https://whitney.org/Education/EducationBlog/JodiCommendation>

Whitney Museum of American Art. (2011b). *Vlogging about art: the Whitney video blog project*. Erişim: <https://whitney.org/WhitneyStories/VloggingAboutArtTheWhitneyVlogProject>

Whitney Museum of American Art. (2016). *Insider focus: access and inclusive experience at the Whitney*. Erişim adresi: <https://whitney.org/Events/InsiderFocusInclusiveExperience>

Whitney Museum of American Art. (2019a). *History of the Whitney Founding*. Erişim adresi: <https://www.whitney.org/about/history>

Whitney Museum of American Art. (2019b). *Community and access*. Erişim adresi: <https://www.whitney.org/Visit/Groups/CommunityAccess>

Wright,P.(1989).The quality of visitors' experiences in art museums. (Yay. haz.). P. Vergo, *The new museology* içinde (s.119-148). London: Reaktion Book